

Dariusz Mazurkiewicz

Uniwersytet Szczeciński
dariusz.mazurkiewicz@usz.edu.pl
ORCID: 0000-0002-3779-5025

Przestępstwa seksualne wobec małoletnich w świetle znowelizowanej księgi VI Kodeksu Prawa Kanonicznego

STRESZCZENIE

Pojawiające się oskarżenia wobec niektórych duchownych o wykorzystywanie seksualne osób małoletnich sprawiają, że prawodawca kościelny od wielu lat konsekwentnie zaostrza kanoniczne prawo karne. Celem takiego działania jest zapewnienie ochrony dzieciom i młodzieży. Dokonuje się to w trzech obszarach. Pierwszym jest budowanie systemów prewencyjnych, drugim promulgowanie karnych norm materialnych, trzecim tworzenie, na podstawie istniejącego prawa formalnego, *lex specialis* dotyczącego procedur zmierzających do ukarania sprawców, a tym samym naprawienia zgorznienia i wyrównania naruszonej sprawiedliwości. Ważne miejsce w całym systemie ochrony małoletnich zawierają karne normy materialne. Ostatnia nowelizacja Kodeksu Prawa Kanonicznego zaszeregowała przestępstwa seksualne popełnione wobec małoletnich i osób z nimi zrównanych jako czyny przeciwko życiu, godności i wolności człowieka, a zatem uznała je za najcięższe przestępstwa kanoniczne. Wykorzystując wcześniejsze normy, prawodawca kościelny najpierw spenalizował szeroko rozumiane czynności seksualne popełnione wobec tych osób, dalej jako przestępcze określił działania zmierzające do uwodzenia lub nakłaniania ich do prezentowania się w scenach pornograficznych, wreszcie do tego typu przestępstw zaliczył szeroko rozumiane nabywanie, przechowywanie, prezentowanie i rozpowszechnianie pornografii zawierającej wizerunki małoletnich. Definicja tych przestępstw niejednokrotnie jest szersza niż w ustawodawstwie państwowym. Dodatkowo w ostatniej nowelizacji prawodawca rozszerzył pojęcie podmiotu zdolnego do popełniania tego typu przestępstw. Kolejna nowelizacja prawa kanonicznego zwiększyła zatem zakres ochrony małoletnich i osób z nimi zrównanych.

SŁOWA KLUCZOWE:

prawo kanoniczne, pedofilia, przestępstwa seksualne, ochrona małoletnich.

Sexual offenses against minors in the perspective of the amended book VI of the Code of Canon Law

ABSTRACT

Due to the appearing accusations against some clergymen of sexual abuse of minors, the church legislator has been consistently tightening the canonical criminal law for many years. The purpose of this action is to ensure the protection of children and young people. This is done in three areas. The first is building preventive systems, the second is the promulgation of substantive penal norms, the third is the creation of a *lex specialis* on the basis of the existing formal law on procedures aimed at punishing perpetrators, and thus redressing the scandal and compensating for the violated justice. Penal material norms play an important role in the entire system of protection of minors. The most recent amendment to the Code of Canon Law listed sexual offenses committed against minors and their equated persons as acts against human life, dignity and freedom, and therefore considered them the most serious canonical offenses. Basing on the earlier norms, the church legislator first criminalized the broadly understood sexual acts committed against these people, further defined as criminal activities aimed at seducing or persuading them to present themselves in pornographic scenes, and finally included the broadly understood acquisition, storage, presentation and disseminating pornography with images of minors. The definition of these crimes is often broader than in state legislation. Additionally, in the last amendment, the legislator extended the concept of an entity capable of committing this type of crime. Thus, another amendment to the canon law increased the scope of protection for minors and their equated persons.

KEYWORDS:

canon law, paedophilia, sexual abuse, protection of minors.

Wprowadzenie

Jednym z przejawów wrażliwości społecznej ustawodawcy jest, zawarty w tworzonym przez niego prawie, zakres ochrony osób najbardziej bezbronnych i wymagających opieki. Do takich zaliczyć można także osoby małoletnie i te, które z racji różnych ułomności, nie są w stanie samodzielnie kierować swoim postępowaniem. Dla ustawodawcy kościelnego jest to dodatkowo test jego wiarygodności i zgodności działania z głoszonymi zasadami. Z tego tytułu w kanonicznym porządku prawnym wśród wielu norm karnych znajdują się również takie, w których spenalizowano czyny seksualne popełnione wobec osób małoletnich.

Przyczynkiem do podjęcia tego zagadnienia staje się nowelizacja księgi VI Kodeksu Prawa Kanonicznego – *Sankcje karne w Kościele*. Księga ta składa się z dwóch części – ogólnej, w której unormowane są zasady karania w Kościele oraz szczegółowej, w której przedstawiono poszczególne przestępstwa, a wśród nich – szeroko rozumiane czynności seksualne popełnione z małoletnimi oraz osobami zrównanymi z nimi w prawie. Normy karne dotyczące tego typu przestępstw należy rozpatrywać łącznie z innymi ustawami karnymi, które wydano zarówno przez kościelnego prawodawcę powszechnego,

jak i ustawodawców partykularnych. Wszystkie one mają zapewniać bezpieczeństwo małoletnim i innym osobom objętym ochroną. Służą temu systemy prewencji, karnych norm materialnych oraz kar dla sprawców przestępstw *contra sextum Decalogi praeceptum*. Warto przyrzeć się tego typu unormowaniom, ponieważ tak rozbudowany system prawno-karny obecny jest jedynie w Kościele katolickim. Przestępstwa seksualne przeciwko osobom małoletnim należą ponadto do tzw. *delicta mixta* (przestępstw mieszanych), czyli czynów penalizowanych zarówno na podstawie prawa państwowego, jak i kanonicznego. Celem niniejszego artykułu nie będzie jednak analiza porównawcza tych dwóch porządków prawnych, co z pewnością byłoby zagadnieniem interesującym, ale przekraczającym ramy tego rozważania, a jedynie prezentacja aktualnych kanonicznych materialnych norm karnych mających na celu ochronę małoletnich.

1. Regulacje sprzed nowelizacji

Zagadnienie penalizacji czynności seksualnych popełnianych wobec osób małoletnich ma długą tradycję w historii prawodawstwa kościelnego. Już w postanowieniach synodu w Elwirze w 306 roku znajdujemy normę w brzmieniu: „gwałciciele dzieci nawet na koniec nie otrzymają komunii”¹. W późniejszych dokumentach kościelnych także zawarto wskazania dotyczące kar i pokut za grzech pedofilii, chociaż niekiedy nie mają one charakteru prawnego, a jedynie pokutny i to o zasięgu partykularnym².

Należy jednak zauważyć, że w VII i VIII wieku pojawiały się propozycje odbywania pokuty także przez ofiary pedofilii, z tym, że nigdy nie pochodziły ze strony jakiegokolwiek władzy kościelnej i nie zyskały szerszego uznania³. Ten sposób myślenia wynikał bowiem z ówczesnej nieufności postmanichejskich środowisk do ludzkiej seksualności i wpisywał się w ogólny system karania za jakiegokolwiek czynności seksualne, nawet w przypadku niezawinionym. Zasadniczo jednak zagadnienie pedofilii nie było uwypuklone w prawodawstwie kościelnym, a czyny tego typu były rozważane w kontekście ogólnie rozumianych czynów nierządnych. Z tej racji miały bardziej wymiar moralny niż prawny i były traktowane jako grzech, a nie jak przestępstwo.

1 Synod w Elwirze, kan. 71, [w:] *Dokumenty synodalne od 50 do 381 roku*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2006, s. 60.

2 „Gdyby świeccy zgwałcili swe dziecko, niech pokutują rok o chlebie i wodzie, 2 lata powstrzymują się od wina i mięsa i od wszelkiego zbytku w czasie pokuty”. *Księga pokutna Pseudo-Kummeana*, VI, 20, [w:] *Księgi pokutne (tekst łaciński, grecki i polski)*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2011, s. 101; „Gdyby ktoś współżył z człowiekiem nieletnim (...), niech pości 10 lat”, *Penitencjał św. Egberta arcybiskupa Yorku*, IV, 69, [w:] tamże, s. 240.

3 Zob. *Księga pokutna Kummeana*, X, 9, w: *Księgi pokutne (tekst łaciński, grecki i polski)*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2011, s. 82; *Księga pokutna Pseudo-Kummeana*, II, 17, [w:] tamże, s. 92; *Penitencjał św. Egberta arcybiskupa Yorku*, I, 15, [w:] tamże, s. 207; *Księga pokutna z Paryża*, 56, [w:] tamże, s. 276.

Szczegółowe uregulowania pojawiły się w XX wieku i w znacznym stopniu wynikały z powszechnego uświadamiania sobie praw dziecka. W pierwszym Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 roku⁴ prawodawca kościelny w kan. 2359 § 2 stwierdził, że przestępstwem jest czyn duchownego przeciwko VI przykazaniu Dekalogu popełniony z osobą małoletnią poniżej lat 16⁵. Karą za to przewinienie była suspensa, ogłoszenie infamii, pozbawienie wszystkich urzędów, beneficjów, godności i zajęć, jakie przestępca miał w Kościele, w ciężkich przypadkach przewidziana była depozycja ze stanu duchownego⁶. Należy przy tym pamiętać, że w ówczesnym prawodawstwie przynależność do stanu duchownego rozpoczynała się już wraz z przyjęciem tonsury, a zatem tym samym zakres podmiotowy przestępstwa był znacznie szerszy niż po reformie Soboru Watykańskiego II, dotyczącej sakramentu święceń⁷. Przy rozpoznawaniu spraw karanych w sądach diecezjalnych, istniał obowiązek doniesienia o każdym przypadku do Kongregacji Świętego Oficjum⁸. Kongregacja ta była również autorem instrukcji *Crimen sollicitationis*, w której spenalizowano jako *crimen pessimum* (przestępstwo niezwykle grzeszne) akty pedofilne duchownych⁹. Zgodnie z § 73 tej instrukcji przestępstwem był każdy obsceniczny zewnętrzny akt dokonany przez duchownego w jakikolwiek sposób z małymi (*preadolescent*) dziećmi (*impuberes*) dowolnej płci. Nie definiowano zatem jako najcięższego przestępstwa czynów seksualnych popełnionych wobec osób po okresie dojrzewania, co nie oznacza, że nie były one karane w myśl przywołanego już kan. 2359 § 2 Kodeksu z 1917 roku. Warto zauważyć, że przestępstwem, o którym w instrukcji *Crimen sollicitationis*, był nie tylko sam czyn, ale również próba jego dokonania.

W Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku¹⁰ prawodawca spenalizował czyny duchownych przeciwko VI przykazaniu Dekalogu popełnione z osobą małoletnią poniżej lat 16 (kan. 1395 § 2)¹¹. Nie wyszczególnił jednak tych czynów, pozostając tylko przy ogólnym sformułowaniu:

4 *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917), pars II, s. 1–593.

5 Wartym odnotowania jest również fakt, że ówczesny prawodawca w kan. 2357 § 1 CIC zauważył możliwość popełnienia tego przestępstwa również przez laików, jednak jego karanie było jedynie konsekwencją kary nałożonej przez sądy państwowe.

6 Zob. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 3, wyd. III, Opole 1958, s. 544–545.

7 Paweł VI, *Motu proprio Ministeria quaedam* (15.08.1972), „Acta Apostolicae Sedis” 64 (1972), s. 529–534.

8 H. Jone, *Commentarium in Codicem Iuris Canonici*, Paderborn 1955, s. 538.

9 Kongregacja Świętego Oficjum, *Instructio de modo procedendi in causis sollicitationis*, Typis Polyglottis Vaticanis 1962, § 73. Pierwsza wersja tej instrukcji została wydana w 1922 r.

10 *Codex Iuris Canonici, auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983), pars II, s. 1–317, tłum. polskie, Poznań 1984, dalej KPK.

11 Przepis ten nie ma odpowiednika w Kodeksie dla Kościołów Wschodnich. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, Auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 82 (1990), s. 1148–1259, dalej KKKW.

Clericus qui alter contra sextum Decalogi praeceptum deliquerit (...) cum minore infra aetatem sedecim patratum sit, iustis poenis puniatur, non exclusa, si cacus ferat, dimissione e statu clericali¹².

Prawodawca nie rozróżniał także aktów pedofilnych w stosunku do dzieci przed okresem pokwitania od aktów efebofilnych dokonanych wobec małoletnich po okresie pokwitania¹³. Kanoniści nie analizowali także szczegółowo zagadnienia pedofilii, nadmieniając o nim jedynie przy okazji analizowania przestępstw duchownych *contra sextum*¹⁴.

W odniesieniu do normy z KPK z 1983 roku należy również zauważyć, że poza przedmiotowym zakresem kanonu 1395 § 2, przestępstw tych mogli dopuścić się jedynie duchowni. Zakres podmiotowy był z pewnością zbyt wąski, bowiem nie obejmował czynów *contra sextum* popełnionych przez zakonników oraz wiernych świeckich pracujących w strukturach kościelnych.

Znaczące zmiany w prawodawstwie kościelnym w omawianej materii nastąpiły w 2001 roku. Były one poprzedzone doniesieniami o skandalach pedofilskich w Stanach Zjednoczonych i Irlandii. 30 kwietnia 2001 roku Jan Paweł II wydał list apostolski motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela*¹⁵, w którym ogłosił normy postępowania w wypadkach ciężkich przestępstw. Zostały do nich zaliczone również czyny pedofilne, zmieniła się jednak ich definicja. W myśl wydanych 18 maja 2001 roku przez Kongregację Nauki Wiary norm wykonawczych do konstytucji apostolskiej¹⁶, wiek ochrony małoletnich został podniesiony aż do pełnoletniości¹⁷. Zakres ochrony przewidziany przez prawodawcę kościelnego przewyższył tym samym cezurę wiekową przyjętą w przeważającej większości państwowych systemów prawnych. Pozwoliło to na objęcie ochroną znacznie większej liczby osób. Dalej co prawda nie rozróżniono czynów pedofilnych i efebofilnych, jednak sama karalność sprawców czynów seksualnych *contra minores* miała

12 „Duchowny, który w inny sposób [niż w kan. 1395 § 1, czyli poza konkubinatem lub trwaniu w grzechu zewnętrznym wywołującym zgorszenie] wykroczył przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu (...) z osobą małoletnią poniżej lat szesnastu, powinien być ukarany sprawiedliwymi karami, nie wyłączając w razie potrzeby wydalenia ze stanu duchownego”.

13 G. Cucci, H. Zollner, *Kościół a pedofilia*, Kraków 2011, s. 26.

14 Zob. J. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne, część szczegółowa*, Warszawa 2003, s. 163–166.

15 „Acta Apostolicae Sedis” 93 (2001), s. 737–739, dalej SST.

16 Kongregacja Nauki Wiary, *Epistula a Congregatione pro Doctrina Fidei missa ad totius Catholicae Ecclesiae Episcopos aliosque Ordinarios et Hierarchos interesse habentes: de delictis gravioribus eidem Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis* (18.05.2001), „Acta Apostolicae Sedis” 93 (2001), s. 785–788, tłum. polskie „Miesięcznik Pastorski Płocki” 68 (2001) 10, s. 415–417.

17 Wcześniej takie rozszerzenie miało jedynie charakter partykularny i od 1994 r. obowiązywało w Stanach Zjednoczonych Ameryki oraz od 1996 r. w Irlandii. D. Mazurkiewicz, *Normae substantiales w liście apostolskim papieża Franciszka Vos estis lux mundi w świetle wcześniejszego prawodawstwa powszechnego i polskiego prawa partykularnego*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” 28 (2021), s. 465.

być uzależniona od wagi przestępstwa¹⁸. Co ważne, przestępstwo to zostało zastrzeżone dla Kongregacji Nauki Wiary, zatem wszystkie oskarżenia wniesione po wejściu w życie nowych norm miały być przekazane do tej dykasterii. Nie miał przy tym znaczenia czas popełnienia domniemanych czynów. Dodatkowo przedawnienie przestępstwa pedofilii przedłużono do 10 lat liczonych od dnia ukończenia przez domniemaną ofiarę 18. roku życia, przy czym Kongregacja Nauki Wiary została upoważniona do uchylania przedawnienia.

Kolejną nowelizację przepisów dotyczących ochrony małoletnich dokonano w normach *de gravioribus delictis* wydanych 21 maja 2010 roku przez Kongregację Nauki Wiary¹⁹. Do osób podlegających ochronie dołączono osoby dorosłe, które trwale są niezdolne do pełnego posługiwania się rozumem (art. 6 § 1, 1°). W myśl tego rozszerzenia przestępstwem stały się jakiegokolwiek czyny seksualne duchownego popełnione wobec tych, którzy są dotknięci chorobą psychiczną lub niedorozwojem umysłowym, przy czym brak używania rozumu nie musiał być zupełny, a jedynie trwałe. Z tej racji ochroną w myśl tej normy objęci zostali również ci, którzy pomimo trwałej niezdolności, czasowo przejawiają zdolność do podejmowania świadomych i dobrowolnych aktów²⁰. Nie można przy tym utożsamiać tych osób z tymi, które są całkowicie lub częściowo ubezwłasnowolnione, chociaż przyczyny wskazujące na habitualny brak używania rozumu oraz przesłanki do ubezwłasnowolnienia mogą być zbieżne. Należy jedynie zauważyć, że prawodawca kościelny przy ochronie tych osób nie wymaga orzeczenia o ubezwłasnowolnieniu.

W normach *de gravioribus delictis* umieszczono także nowe przestępstwo polegające na nabywaniu albo przechowywaniu lub rozpowszechnianiu materiałów pornograficznych w celach lubieżnych (*a clerico turpe patrata*) przedstawiających małoletnich poniżej 14. roku życia (art. 6 § 1, 2°)²¹. Na szczególną uwagę zasługuje to, że tak zdefiniowane działanie przestępcze nie polegało tylko na aktywnym poszukiwaniu treści pornograficznych lub przekazywaniu ich innym osobom, ale również na samym ich posiadaniu, przez co osoba mająca takie materiały nie mogła wymówić się od winy poprzez twierdzenie, że weszła w posiadanie pornografii dziecięcej przez przypadek. Istotny dla treści przestępstwa był ponadto cel nabywania, posiadania i rozpowszechniania materiałów pornograficznych, którym stało się osiągnięcie szeroko rozumianego zadowolenia seksualnego.

18 Kongregacja Nauki Wiary, *Epistula a Congregatione pro Doctrina Fidei missa ad totius Catholicae Ecclesiae Episcopos aliosque Ordinarios et Hierarchos interesse habentes: de delictis gravioribus*, art. 6 § 2.

19 Kongregacja Nauki Wiary, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis* (21.05.2010), „Acta Apostolicae Sedis” 102 (2010), s. 419–434. Normy zatwierdził Benedykt XVI 15.07.2010 r.

20 Zob. D. Mazurkiewicz, *Znowelizowane powszechne przepisy prawa kanonicznego dotyczące ochrony małoletnich przed przestępstwami seksualnymi*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 30 (2022) 2, s. 200.

21 Zob. D. Borek, *Przestępstwa zastrzeżone dla Kongregacji Nauki Wiary (normy materialne i proceduralne)*, Tarnów 2019, s. 116–119.

Mogło przy tym dotyczyć także osoby trzeciej, bowiem przy rozpowszechnianiu pornografii dziecięcej sprawca może działać w celu realizacji zadowolenia seksualnego tej osoby, której przekazuje materiały pornograficzne, samemu nie znajdując zadowolenia w korzystaniu z nich²².

Generalny charakter normy dotyczącej pornografii dziecięcej zawierał się również w stwierdzeniu, że przestępstwa można dokonać w jakikolwiek sposób i za pomocą jakiegokolwiek urządzenia. Takie ujęcie sprawiło, że każdy sposób wejścia w posiadanie materiałów pornograficznych i przekazywania ich dalej stanowił czyn przestępczy.

Krytycznie należy za to odnieść się do tej części normy, która penalizowała nabywanie, posiadanie i rozpowszechnianie materiałów z małoletnimi poniżej 14. roku życia. Przepis ten był zresztą od początku krytykowany przez kanonistów, którzy argumentowali, że tak niska cezura wiekowa może powodować unikanie przez sprawców odpowiedzialności²³. W rzeczywistości przy tego typu przestępstwach niejednokrotnie osoby uwiecznione na zdjęciach lub filmach są nieznane sprawcy, stąd trudny do ustalenia może być ich wiek, zwłaszcza gdy znajdują się w okresie adolescencyjnym. Pozytywnie natomiast należy ocenić samo rozszerzenie ochrony małoletnich o tego typu przestępstwa. Dodatkowo trzeba zauważyć, że przedawnienie przedłużono do 20 lat liczonych od dnia ukończenia przez domniemaną ofiarę 18. roku życia.

SST doczekało się kolejnej nowelizacji w 2019 roku, w ramach której podniesiono wiek ochrony osób przed szeroko rozumianą pornografią do 18. roku życia²⁴ oraz w 2021 roku²⁵, wprowadzonej w życie reskryptem papieskim²⁶, kiedy to do art. 6, 1° dodano stwierdzenie: „niewiedza lub błąd duchownego co do wieku małoletniego nie stanowi okoliczności łagodzącej lub uwalniającej”.

Jest to rozwiązanie z pewnością interesujące, zwłaszcza z punktu widzenia ochrony małoletnich, trudne jednak do pogodzenia z kan. 1323, 2° KPK, w myśl którego:

Nie podlega żadnej karze ten, kto w chwili naruszania ustawy lub nakazu:

2° bez własnego zawinienia nie wiedział, że narusza ustawę lub nakaz; z niewiedzą zaś zrównane są nieuwaga i błąd.

22 D. Mazurkiewicz, *Normae substantiales...*, s. 465–466.

23 Zob. D. Cito, *Las nuevas normas sobre los «delicta graviora»*, „*Ius Canonicum*” 50 (2010), s. 643–658; D. Astigueta, *Ultime modifiche al motu proprio delicta graviora*, w: *Il quindicesimo anniversario dell'istituto di diritto canonico „Ad instar facultatis” dell'Universita Cattolica Pazmany Peter*, red. S. Szuromi, Budapest 2011, s. 69–87.

24 Franciszek, *Rescript from 17.12.2019 to introduce some amendments to the „Normae de gravioribus delictis”*, <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2019/12/17/191217a.html> (12.04.2023).

25 Congregatio pro Doctrina Fidei, *Norme sui delitti riservati della Congregazione per la Dottrina della Fede* (7.12.2021), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_2_0211011_norme-delittiriservati-cfaith_pl.html (12.04.2023).

26 Franciszek, *Rescritto con cui approva le Norme sui delitti riservati della Congregazione per la Dottrina della Fede* (7.12.2021), <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2021/12/07/0825/01732.html> (12.04.2023).

Kolejne unormowania dotyczące przestępstw seksualnych wobec małoletnich, które obowiązywały przed nowelizacją KPK, zapisano w konstytucji apostolskiej papieża Franciszka *Vos estis lux mundi*²⁷. Prawodawca zawarł w nim trzy rodzaje przestępstw seksualnych.

Pierwsze mogło być popełnione zarówno wobec osób małoletnich, jak i pełnoletnich. Polegało na zmuszaniu kogoś do dokonywania lub poddawania się czynnościom seksualnym poprzez zastosowanie przemocy, groźby lub nadużycia władzy (art. 1 § 1a i VELM). Mimo że wprost nie odnosiło się do czynów popełnionych wobec osób małoletnich, to jednak należy je zauważyć, ponieważ niejednokrotnie przestępstwa seksualne wobec małoletnich popełniane są z zastosowaniem przemocy lub nadużyciem władzy.

Drugim przestępstwem seksualnym wskazanym w VELM było dopuszczenie się czynności seksualnych z osobą małoletnią lub bezradną. Zakres przestępstwa, jeżeli chodzi o rozumienie czynności seksualnych oraz pojęcie osoby małoletniej, był tożsamy z regulacjami zawartymi w ówczesnej wersji SST. W art. 1 § 1a ii VELM natomiast, prawodawca rozszerzył zakres ochrony na osoby bezradne. Wcześniej na mocy regulacji zawartych w art. 6 SST, z osobą małoletnią zrównana została osoba habitualnie niezdolna do używania rozumu, natomiast pod pojęciem osoby bezradnej wskazanej w VELM należało rozumieć każdą osobę chorą, z ułomnościami fizycznymi lub umysłowymi, albo pozbawioną wolności osobistej, która faktycznie, nawet sporadycznie, ma ograniczoną zdolność rozumienia lub chcenia, czy też przeciwstawiania się agresji (art. 1 § 2b VELM). W myśl tej definicji ochroną objęto także osoby czasowo niezdolne do posługiwania się rozumem.

Trzecim rodzajem przestępstw wymienionych w VELM, które można było popełnić wobec osób małoletnich, stały się te związane z pornografią dziecięcą. Zgodnie z brzmieniem art. 1 § 1a iii VELM jako działanie przestępcze zakwalifikowano wytwarzanie, prezentowanie, przechowywanie lub rozpowszechnianie, także telematycznie, pornografii dziecięcej oraz rekrutowanie lub nakłanianie osoby małoletniej lub bezradnej do udziału w prezentacjach pornograficznych. Ustawodawca zdefiniował przy tym pojęcie pornografii dziecięcej – w myśl art. 1 § 2c VELM stało się nią jakiegokolwiek przedstawianie osoby małoletniej, niezależnie od zastosowanych środków, zaangażowanej w jednoznaczne czynności seksualne, rzeczywiste lub symulowane, oraz jakiegokolwiek przedstawianie narządów płciowych małoletnich w celach przede wszystkim seksualnych. Należy zauważyć, że w odniesieniu do normy z art. 6 § 1, 2° SST, prawodawca podniósł cezurę wiekową chroniąc przed wykorzystaniem w pornografii wszystkie osoby małoletnie, a nie jak wcześniej poniżej 14. roku życia. Dodatkowo z małoletnim została zrównana osoba bezradna, czyli jak już wyżej zauważono, osoba choćby sporadycznie pozbawiona

27 Franciszek, *List apostolski motu proprio «Vos estis lux mundi»* (9.05.2019), „L'Osservatore Romano” 159 (2019) 106, s. 10, dalej VELM.

wolności lub świadomości. W tak zdefiniowanym przedmiocie przestępstwa należy zatem wyróżnić również osoby bez własnej woli wykorzystane do celów pornograficznych.

Jeżeli chodzi o zakres tego przestępstwa to włączono do niego również rekrutowanie lub nakłanianie do udziału w prezentacjach pornograficznych. Spenalizowano zatem również czyny chybione i usiłowane²⁸, których sprawcom nie udało się doprowadzić małoletnich do udziału w czynnościach pornograficznych. Za to mankamentem normy było pominięcie celu nabywania, przechowywania lub rozpowszechniania materiałów pornograficznych, w postaci lubieżności.

Analizując przestępstwa *contra sextum*, zawarte w prawie kanonicznym przed promulgacją nowelizacji KPK, należy zwrócić jeszcze uwagę na podmiot zdolny do popełnienia tego typu przestępstw. O ile przed wejściem w życie VELM mógł się ich dopuścić jedynie duchowny, to zgodnie z art. 1 § 1 VELM, podmiotem zdefiniowanych tam przestępstw stali się także członkowie instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego, którzy nie są duchownymi. W tym wypadku także nastąpiło rozszerzenie ochrony małoletnich.

Nieco inaczej ujęte są te przestępstwa w znowelizowanym VELM²⁹. Aktualnie prawodawca wymienia cztery grupy przestępstw:

- * przestępstwo przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu popełnione z użyciem przemocy lub groźby, czy też nadużyciem władzy, lub zmuszając kogoś do wykonania lub poddania się czynnościom seksualnym;
- ** przestępstwo przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu popełnione z osobą małoletnią lub z osobą, która trwale jest niezdolna posługiwać się rozumem lub z dorosłym bezradnym (*adulto vulnerable*);
- *** niemoralne nabywanie, przechowywanie, prezentowanie lub rozpowszechnianie, w jakikolwiek sposób i za pomocą jakichkolwiek środków, treści pornograficznych z udziałem małoletnich lub z osobami, które trwale są niezdolne posługiwać się rozumem;
- **** rekrutowanie lub nakłanianie osoby małoletniej lub osoby, która trwale jest niezdolna posługiwać się rozumem lub dorosłego bezradnego (*adulto vulnerable*) do pokazywania się w celach pornograficznych lub do udziału w prezentacjach pornograficznych rzeczywistych lub symulowanych.

Brzmienie tych norm odbiega w niektórych zapisach od aktualnej treści KPK, ponieważ jednak, wydano je po promulgacji znowelizowanej księgi VI wymagają odrębnego omówienia, wykraczającego poza cel niniejszego artykułu.

28 P. Gajda, *Sankcje karne w Kościele w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II oraz późniejszych zmian i uzupełnień. Studium kanoniczno-pastoralne*, Tarnów 2008, s. 39–40.

29 Franciszek, *List apostołski motu proprio Vos estis lux mundi* (25.03.2023), https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/20230325-motu-proprio-vos-estis-lux-mundi-aggiornato.html (12.04.2023). Ustawa weszła w życie 30.04.2023 r.

2. Zmiany wynikające z nowelizacji KPK

Znowelizowana księga VI KPK³⁰ przyniosła zmiany w postrzeganiu przez prawodawcę przestępstw seksualnych popełnianych wobec osób małoletnich. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na zaszeregowanie tego typu czynów. W poprzedniej wersji KPK norma dotycząca ochrony małoletnich znajdowała się w tytule V: przestępstwa przeciwko specjalnym obowiązkom. Umiejscowiona była w jednym kanonie wraz z innymi przestępstwami seksualnymi duchownych, takimi jak konkubinaty, inne grzechy zewnętrzne przeciwko VI przykazaniu Dekalogu, także połączone z użyciem przymusu czy gróźb albo popełnione publicznie³¹. Oznacza to, że krzywdy wyrządzane małoletnim traktowane były jako czyny sprzeciwiające się obowiązkowi zachowania celibatu wynikające z jakiejś formy nieuporządkowania seksualnego osób duchownych. Celem penalizacji tego typu zachowań była zatem przede wszystkim poprawa życia sprawcy, który naruszył zobowiązanie celibatu przyrzeczone przed przyjęciem święceń³². Brakowało w myśleniu prawodawcy wrażliwości na krzywdę doznaną przez ofiarę czynu przestępczego.

W znowelizowanym KPK czyny *contra sextum* popełnione z osobami małoletnimi zostały przeniesione do tytułu VI: przestępstwa przeciwko życiu, godności i wolności człowieka. Aktualnie sytuują się w kontekście takich przestępstw jak: zabójstwo, porwanie, okaleczenie, poważne zranienie (kan. 1397 § 1). Przesłanką przestępstwa *contra minores* uznano zatem za czyny niszczące godność człowieka, a nawet powodujące jego destrukcję fizyczną i psychiczną. Mają wręcz wymiar zbrodni dokonanej wobec człowieka bezbronnego. W tej perspektywie na pierwszym miejscu postawiono osobę skrzywdzoną, a celem karania tego typu przestępstw jest przede wszystkim ochrona małoletnich i osób z nimi zrównanych.

Aktualnie przestępstwa seksualne wobec małoletnich znajdują się w kan. 1398 § 1 KPK. Pierwszym z nich jest czyn przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu popełniony z osobą małoletnią lub z osobą, która na stałe używa rozumu tylko w ograniczonym zakresie, lub z osobą, której prawo przyznaje taką samą ochronę.

W zaprezentowanej normie prawodawca kościelny nie definiuje czynu *contra sextum*, dlatego jak dotychczas należy pod tym pojęciem rozumieć każdy czyn zewnętrzny będący szeroko rozumianym aktem seksualnym, a zatem nie tylko obcowanie płciowe,

30 KPK, zaktualizowany przekład na język polski zatwierdzony podczas 391. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski uchwałą nr 19/391/2022 z 14.03.2022 r. Nowelizacja dokonana się na mocy konstytucji apostolskiej papieża Franciszka *Pascite gregem Dei* (23.05.2021), https://www.vatican.va/content/francesco/it/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20210523_pascite-gregem-dei.html (14.04.2023).

31 Zob. F. Nigro, *Commento al cann.1311–1399*, w: *Commento al Codice di Diritto Canonico*, red. P.V. Pinto, Rzym 1985, s. 818–819.

32 Zob. F. Lempa, *Kanoniczna ochrona karna małoletnich przed nadużyciami seksualnymi*, Białystok 2013, s. 37.

ale również inne czynności seksualne, czy to dokonane z osobą małoletnią, czy też wobec niej lub w jej obecności³³. Z natury tego typu czynów wynika, że nie można wyliczyć ich enumeratywnie.

Jeżeli chodzi o osoby objęte ochroną, to pojęcie osoby, która w sposób habitualny używa rozumu w ograniczonym zakresie (*qui habitualiter rationis usum imperfectum habet*), jest zgodne z zapisem zawartym w art. 6, 1° SST. Problem interpretacyjny występuje natomiast przy określeniu osoby, której prawo przyznaje taką samą ochronę jak osobom małoletnim i tym, którzy stale używają rozumu tylko w ograniczonym zakresie. Wydaje się, że prawodawca powszechny czyni tutaj odesłanie do ustawy pozakodeksowej w postaci VELM, w myśl której ochroną objęte są także dorosłe osoby bezbronne (*adulto vulnerabile*), czyli chore fizycznie lub umysłowo albo pozbawione wolności osobistej, które faktycznie, nawet sporadycznie, mają ograniczoną zdolność rozumienia lub chcenia, czy też przeciwstawienia się agresji ze strony sprawcy przestępstwa (art. 1 § 2^{**})³⁴. Prawodawca nie unieważnia zatem ustawy pozakodeksowej, w której szerzej zdefiniowano zakres ochrony przed przestępstwami seksualnymi, ale potwierdza jej obowiązywalność w ramach KPK. Możliwe będzie ponadto powstanie nowych ustaw, w których jeszcze inaczej będzie można definiować zakres ochrony przed przestępstwami seksualnymi.

Drugi czyn przestępczy wskazany przez prawodawcę kościelnego w znowelizowanym KPK polega na uwodzeniu albo nakłanianiu małoletniego albo osoby, która na stałe używa rozumu tylko w ograniczonym zakresie, albo osoby, której prawo przyznaje taką samą ochronę, do ukazywania się w sposób pornograficzny lub do uczestniczenia w rzeczywistych bądź symulowanych przedstawieniach pornograficznych. Jest to norma nowa, chroniąca osoby małoletnie, i inne zrównane z nimi w prawie, przed czynami mającymi na celu zarówno produkcję materiałów pornograficznych, jak i uzyskiwanie satysfakcji z kontaktu z kimś, kto w sposób pornograficzny ukazuje swoje ciało. Prawodawca ujął treść działania przestępczego w sposób bardzo abstrakcyjny, zatem niemożliwe wydają się próby ich szczegółowego wyliczenia. Należy przy tym wyraźnie zaznaczyć, że działaniem przestępczym jest samo uwodzenie, czyli stosowanie różnych metod manipulacji, by skłonić osobę chronioną prawem do udziału w przedstawieniach pornograficznych, choćby symulowanych albo nakłanianie do tego typu aktywności, a zatem nie musi okazać się ono skuteczne i doprowadzić do rzeczywistego udziału w przedstawieniu pornograficznym³⁵.

Zakres osób objętych ochroną przed tymi czynami jest taki sam, jak w § 1, 1° kan. 1398 KPK, a zatem obejmuje również tych, którzy są chronieni przed pornografią dziecięcą w myśl art. 1 a^{****} VELM, w którym prawodawca penalizuje rekrutowanie lub

33 D. Borek, *Przestępstwa zastrzeżone dla Kongregacji Nauki Wiary...*, s. 111.

34 D. Mazurkiewicz, *Normae substantiales...*, s. 469.

35 D. Mazurkiewicz, *Znowelizowane powszechne przepisy...*, s. 206.

nakłanianie osoby małoletniej lub dorosłej bezradnej do udziału w prezentacjach pornograficznych. Prawodawca w VELM nie definiuje rekrutacji, ale stosując wykładnię językową można przyjąć, że chodzi o nabór, pozyskiwanie, w celu osiągnięcia zamierzonego celu w postaci znalezienia osób, które czy to dobrowolnie, czy też pod wpływem przymusu fizycznego lub psychicznego wezmą udział w czynnościach pornograficznych. Wydaje się, że jest to termin bliskoznaczny z użytym w KPK pojęciem „nakłanianie”.

Trzecie przestępstwo *contra minores* popełnia ten, kto wbrew dobrym obyczajom nabywa, przechowuje, prezentuje lub rozpowszechnia, w jakikolwiek sposób i przy użyciu jakiegokolwiek narzędzia, pornograficzne wizerunki małoletnich lub osób, które na stałe używają rozumu tylko w ograniczonym zakresie³⁶. Są to czynności spenalizowane także w art. 6, 2° SST oraz w art. 1a *** VELM³⁷, przy czym, o ile w SST są to jedynie małoletni, to zgodnie z KPK należą do nich również osoby, które na stałe używają rozumu tylko w ograniczonym zakresie (*qui habitualiter rationis usum imperfectum habet*). Taki sam zakres ochrony przewidziany jest przez prawodawcę w znowelizowanym VELM.

Należy wreszcie zwrócić uwagę, że w myśl nowych uregulowań zawartych w KPK, podmiotem zdolnym do popełnienia wyżej wymienionych przestępstw dalej jest przede wszystkim duchowny. W aktualnym prawodawstwie kodeksowym katalog ten jednak rozszerzono o członków instytutów życia konsekrowanego lub stowarzyszeń życia apostołskiego oraz wiernych, którzy w Kościele mają jakąś godność albo pełnią urząd lub funkcję. Instytuty życia konsekrowanego stanowią formę życia, kanonicznie erygowaną przez kompetentną władzę kościelną, której członkowie poprzez śluby lub inne święte więzy podejmują się zachowania rad ewangelicznych (kan. 573 KPK)³⁸ – mogą one mieć charakter zarówno laicki, jak i klerycki (kan. 588 § 2–3 KPK). Stowarzyszenia życia apostołskiego są z kolei podmiotami, których członkowie, nie składając ślubów zakonnych, realizują własny cel apostołski stowarzyszenia i prowadzą życie braterskie we wspólnocie, zgodnie z własnym sposobem życia (kan. 731 § 1 KPK)³⁹.

Dalsza część katalogu podmiotów zdolnych do popełnienia przestępstw *contra sextum* z osobami małoletnimi powoduje jednak trudności interpretacyjne. Zasadniczo jasne jest tylko pojęcie urzędu kościelnego. Zgodnie z kan. 145 § 1, jest nim jakiegokolwiek ustanowione na stałe zadanie, czy to z postanowienia Bożego, czy kościelnego dla realizacji celu duchowego. Urzędy kościelne mogą być powierzane zarówno duchownym, jak i świeckim⁴⁰. Wraz z kanonicznym objęciem urzędu osoba staje się podmiotem zdolnym do popełnienia wyszczególnionych przestępstw.

36 Zob. D. Borek, *Przestępstwa zastrzeżone dla Kongregacji Nauki Wiary...*, s. 116–119.

37 Zapis zgodny z aktualnym brzmieniem VELM.

38 Zob. J. Khoury, *Commento al cann. 573–663*, [w:] *Commento al Codice di Diritto Canonico...*, s. 342–343.

39 Zob. D. Composta, *Commento al cann. 731–746*, [w:] *Commento al Codice di Diritto Canonico...*, s. 462

40 Zob. K. Pokorski, *Utrata urzędu kościelnego*, „*Studia Koszalińsko-Kołoobrzezkie*” 27 (2020), s. 562–564.

Trudno natomiast precyzyjnie zdefiniować osobę mającą godność lub sprawującą funkcję kościelną. Pod pierwszym pojęciem można rozumieć osoby, które sprawują zadania cieszące się wśród wiernych dużym szacunkiem, co znaczeniowo i tak mieściłoby się w pojęciu urzędu albo osoby, które zostały odznaczone jakimś tytułem honorowym, zarówno papieskim, jak i diecezjalnym. Pojęcie funkcji kościelnej może z kolei oznaczać wypełnianie jakichś czynności wynikających z pełnionego urzędu, jak np. głoszenie homilii przez duchownych lub pełnienie zadań we wspólnocie, np. lektora, akolity, kantora w zgromadzeniu liturgicznym (kan. 230 § 2–3 KPK) lub funkcji chrzestnego czy też świadka bierzmowania podczas sprawowania tych sakramentów (kan. 872 i 892 KPK)⁴¹. Nie sposób przy tym enumeratywnie wyliczyć wszystkie funkcje, które mogą być sprawowane przez wiernych. Z tego tytułu wydaje się, że zapis kanonu 1398 § 2 KPK czyniący podmiotem przestępstwa wiernych z jakąś godnością w Kościele lub pełniących jakąś funkcję wydaje się otwierać bardzo szerokie pole interpretacyjne, a jednocześnie rodzić trudności przy stosowaniu normy w procesach karnych.

Należy jeszcze zwrócić uwagę, że w myśl kan. 1398 KPK zarówno duchowni, jak i świeccy mogą być ukarani wszystkimi sprawiedliwymi karami, a zatem sędzia kościelny oraz ordynariusz mają do dyspozycji cały wachlarz zarówno cenzur, jak i kar ekspiacyjnych wymienionych w kan. 1336 § 2–4 KPK, które powinny być nakładane zależnie od wagi popełnionego przestępstwa. Dodatkowo duchowni mogą być ukarani wydaleniem ze stanu duchownego, co stanowi możliwie największą karę w kanonicznym porządku karania osób, które przyjęły święcenia⁴².

Podsumowując należy zauważyć, że w znowelizowanych normach karnych dotyczących ochrony małoletnich prawodawca kościelny starał się zwiększyć zakres ochrony, zarówno przez spenalizowanie większej liczby zachowań seksualnych, jak i przez bardziej generalne i abstrakcyjne wskazanie osób podlegających ochronie. Dodatkowo rozszerzono liczbę podmiotów zdolnych do popełnienia tego typu przestępstw.

Należy jednak zwrócić uwagę, że system karania sprawców czynów seksualnych popełnionych z osobami małoletnimi mógłby być doskonalszy, gdyby prawodawca kościelny dostosował ustawy pozakodeksowe do zapisów KPK oraz uściślił zakres pojęć wskazujących na podmioty zdolne do popełnienia przestępstw *contra sextum* z małoletnimi. Pomimo tego, należy skonkludować, że znowelizowane kanony dotyczące ochrony małoletnich są efektem trwającej już ponad 20 lat polityki zwiększania karalności za przestępstwa seksualne wobec osób małoletnich i jednocześnie wyrazem rosnącej wrażliwości prawodawcy kościelnego na krzywdy wyrządzone najbardziej bezbronnym. Stanowią też jedyne, poza porządkiem państwowym, systemowe unormowanie tego problemu.

41 Zob. I. Celary, *Uczestnictwo wiernych świeckich w celebracji Eucharystii w świetle instrukcji Redemptionis sacramentum*, „Studia Warmińskie” 18 (2006), s. 253–260.

42 Zob. K. Rudzińska, *Kara wydalenia ze stanu duchownego*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010) 1–2, s. 203–231.

Bibliografia

Źródła

- Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, Auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 82 (1990), s. 1148–1259.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917), pars II, s. 1–593.
- Codex Iuris Canonici, auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983), pars II, s. 1–317, zaktualizowany przekład na język polski zatwierdzony podczas 391. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski uchwałą nr 19/391/2022 z 14.03.2022 r.
- Dokumenty synodalne od 50 do 381 roku*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2006.
- Dykasteria Nauki Wiary, *Norme sui delitti riservati della Congregazione per la Dottrina della Fede* (7.12.2021), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiriservati-cfaith_pl.html (12.04.2023).
- Franciszek, *List apostolski motu proprio «Vos estis lux mundi»* (9.05.2019), „L'Osservatore Romano” 159 (2019) 106, s. 10.
- Franciszek, *Rescritto con cui approva le Norme sui delitti riservati della Congregazione per la Dottrina della Fede* (7.12.2021), <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2021/12/07/0825/01732.html> (12.04.2023).
- Franciszek, *List apostolski motu proprio Vos estis lux mundi* (25.03.2023), https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/20230325-motu-proprio-vos-estis-lux-mundi-aggiornato.html (12.04.2023).
- Franciszek, *Rescript from 17.12.2019 to introduce some amendments to the „Normae de gravioribus delictis”*, <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2019/12/17/191217a.html> (12.04.2023).
- Franciszek, *Konstytucja apostolska Pascite gregem Dei* (23.05.2021), https://www.vatican.va/content/francesco/it/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20210523_pascite-gregem-dei.html (14.04.2021).
- Jan Paweł II, *List apostolski motu proprio Sacramentorum sanctitatis tutela*, „Acta Apostolicae Sedis” 93 (2001), s. 737–739.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Epistula a Congregatione pro Doctrina Fidei missa ad totius Catholicae Ecclesiae Episcopos aliosque Ordinarios et Hierarchos interesse habentes: de delictis gravioribus eidem Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis* (18.05.2001), „Acta Apostolicae Sedis” 93 (2001), s. 785–788.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis* (21.05.2010), „Acta Apostolicae Sedis” 102 (2010), s. 419–434.
- Kongregacja Świętego Oficjum, *Instructio de modo procedendi in causis sollicitationis*, Typis Polyglottis Vaticanis 1962.
- Księgi pokutne (tekst łaciński, grecki i polski)*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2011.
- Paweł VI, *Motu proprio Ministeria quaedam* (15.08.1972), „Acta Apostolicae Sedis” 64 (1972), s. 529–534.

Literatura

- Astigueta D., *Ultime modfiche al motu proprio delicta graviora*, [w:] *Il quindicesimo anniversario dell'istituto di diritto canonico „Ad instar facultatis” dell'Universita Cattolica Pazmany Peter*, red. S. Szuromi, Budapest 2011, s. 69–87.

- Bączkowicz F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 3, wyd. III, Opole 1958.
- Borek D., *Przestępstwa zastrzeżone dla Kongregacji Nauki Wiary (normy materialne i proceduralne)*, Tarnów 2019.
- Celary I., *Uczestnictwo wiernych świeckich w celebracji Eucharystii w świetle instrukcji Redemptionis sacramentum*, „Studia Warmińskie” 18 (2006), s. 253–260.
- Cito D., *Las nuevas normas sobre los «delicta graviora»*, „Ius Canonicum” 50 (2010), s. 643–658
- Composta D., *Commento al cann.731-746*, [w:] *Commento al Codice di Diritto Canonico*, red. P.V. Pinto, Rzym 1985, s. 462–467.
- Cucci G., Zollner H., *Kościół a pedofilia*, Kraków 2011.
- Gajda P., *Sankcje karne w Kościele w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II oraz późniejszych zmian i uzupełnień. Studium kanoniczno-pastoralne*, Tarnów 2008.
- Jone H., *Commentarium in Codicem Iuris Canonici*, Paderborn 1955.
- Khoury J., *Commento al cann.573-663*, [w:] *Commento al Codice di Diritto Canonico*, red. P.V. Pinto, Rzym 1985, s. 342–406.
- Lempa F., *Kanoniczna ochrona karna małoletnich przed nadużyciami seksualnymi*, Białystok 2013.
- Mazurkiewicz D., *Normae substantiales w liście apostolskim papieża Franciszka Vos estis lux mundi w świetle wcześniejszego prawodawstwa powszechnego i polskiego prawa partykularnego*, „Studia Koszalińsko-Koło-brzeskie” 28 (2021), s. 457–474.
- Mazurkiewicz D., *Znowelizowane powszechne przepisy prawa kanonicznego dotyczące ochrony małoletnich przed przestępstwami seksualnymi*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 30 (2022) 2, s. 195–216.
- Nigro F., *Commento al cann.1311-1399*, [w:] *Commento al Codice di Diritto Canonico*, red. P.V. Pinto, Rzym 1985, s. 749–824.
- Pokorski K., *Utrata urzędu kościelnego*, „Studia Koszalińsko-Koło-brzeskie” 27 (2020), s. 561–569.
- Rudzińska K., *Kara wydalenia ze stanu duchownego*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010) 1–2, s. 203–231.
- Syryjczyk J., *Kanoniczne prawo karne, część szczegółowa*, Warszawa 2003.

CYTOWANIE

D. Mazurkiewicz, *Przestępstwa seksualne wobec małoletnich w świetle znowelizowanej księgi VI Kodeksu Prawa Kanonicznego*, *Studia Paradyskie* 33 (2023), s. 135–149, DOI: 10.18276/sp.2023.33-09.